

ARTYKUŁY

Wojciech Kowalski

wojciech.kowalski@us.edu.pl
orcid.org/0000-0001-6532-9796
Uniwersytet Śląski
Wydział Prawa i Administracji
ul. Bankowa 11b
40-007 Katowice

Konwencja UNESCO o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego z 2001 roku a prawo polskie.

Postulaty *de lege ferenda* w zakresie regulacji wydobywania zabytków z morza

The 2001 UNESCO Convention on the protection
of underwater cultural heritage and Polish Law.
Postulates *de lege ferenda* referring to regulation
of recovery of monuments from the sea

Summary: The aim of this article is to formulate *de lege ferenda* conclusions that result from Poland's ratification of the 2001 UNESCO Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage. After a brief analysis of the principles of this Convention and comparing them with the relevant provisions of Polish Law, the author proposes five fundamental changes that should be made to this Law for greater effectiveness. These concern, in particular, the regulation of archaeological research, including the procedures intended for foreign entities and the participation of the Minister of Culture and National Heritage. Moreover, the article addresses the exclusion of the application at sea of the provisions on the search for „hidden or abandoned movable monuments” and the search for „shipwrecks and their remains”. Finally, it recommends moving the

procedure for „searching shipwrecks” to the statutory level and unambiguously defining the legal status of monuments extracted from the sea, which according to the Convention „cannot be traded”.

Keywords: underwater heritage, monuments, wrecks, 2001 UNESCO Convention

Streszczenie: Celem artykułu jest sformułowanie wniosków *de lege ferenda*, które wynikają z ratyfikacji przez Polskę Konwencji UNESCO z 2001 r. o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego. Po krótkiej analizie zasad tej Konwencji i porównaniu ich z odpowiednimi przepisami prawa polskiego autor proponuje pięć zasadniczych zmian, które winny być dokonane w tym prawie. Dotyczą one regulacji badań archeologicznych, m.in. procedur przeznaczonych dla podmiotów obcych i udziału w nich Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Następnie chodzi o wyłączenie stosowania w morzu przepisów o poszukiwaniu „ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych” oraz o przeszukiwaniu „wraków statków i ich pozostałości”. Pozostałe postulaty obejmują przeniesienie na poziom ustawy procedury „płetwonurkowania na wrakach statków” i jednoznaczne określenie statusu prawnego zabytków wydobytych z morza, które zgodnie z Konwencją „nie mogą być przedmiotem obrotu”.

Słowa kluczowe: podwodne dziedzictwo, zabytki, wraki, Konwencja UNESCO z 2001 roku

Wprowadzenie

Zasadniczo do końca XX w. zabytki zalegające na dnie mórz i oceanów nie były objęte szerszą ochroną prawną. Pomijając dwie całkowicie teoretyczne klauzule art. 149 i art. 303 zawarte w Konwencji o prawie morza z 1982 r.¹, należy stwierdzić, że radykalna zmiana nastąpiła dopiero w 2001 r., kiedy to na 31. Konferencji

¹ Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza, sporządzona dnia 10 grudnia 1982 r. w Montego Bay, Dz. U. z 2002 r. Nr 59, poz. 543, załącznik. Por. art. 149: Archaeological and historical objects. All objects of an archaeological and historical nature found in the Area shall be preserved or disposed of for the benefit of mankind as a whole, particular regard being paid to the preferential rights of the State or country of origin, or the State of cultural origin, or the State of historical and archaeological origin. Artykuł 303 ma zaś treść następującą: (1). States have the duty to protect objects of an archaeological and historical nature found at sea and shall cooperate for this purpose. (2). In order to control traffic in such objects, the coastal State may, in applying article 33, presume that their removal from the seabed in the zone referred to in that article without its approval would result in an infringement within its territory or territorial sea of the laws and regulations referred to in that article.

Generalnej UNESCO w Paryżu uchwalona została Konwencja o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego². Stanowi ona pierwszą próbę stworzenia międzynarodowego systemu ochrony tego dziedzictwa i zawiera postanowienia dotyczące wydobywania zabytków z morza. W prawie polskim znajdują się przepisy w różny sposób dotyczące tej problematyki, a ponieważ Polska ratyfikowała Konwencję w 2020 r.³, należałoby rozważyć, w jakim stopniu są one zgodne z zasadami konwencyjnymi. W jednym z wcześniejszych numerów niniejszego czasopisma autor omówił szerzej te zasady⁴, a w innym miejscu poddał szczegółowej analizie aktualny stan naszego prawa w omawianym kontekście⁵. Celem artykułu jest zatem uczynienie następnego kroku, to znaczy porównanie owych zasad z regulacjami polskimi i na tym tle sformułowanie ewentualnych postulatów *de lege ferenda*, których spełnienie zapewniłoby wywiązanie się przez Polskę z zobowiązań wynikających z ratyfikacji tego dokumentu prawa międzynarodowego. Dla zapewnienia jasności wywodów sugestie te poprzedzić wypada jednak krótkim przypomnieniem zasad Konwencji oraz rozwiązań polskich w omawianym zakresie.

Zasady Konwencji z 2001 roku

Przedstawienie podstaw Konwencji rozpocząć trzeba od przyjętej w niej definicji podwodnego dziedzictwa kulturowego, która wyznacza zakres przedmiotowy regulacji tego aktu, a zatem stanowi zasadniczy punkt odniesienia wszystkich jej zasad. Otóż w myśl art. 1 ust. 1 (a) dziedzictwo to stanowią

wszelkie ślady egzystencji ludzkiej mające charakter kulturowy, historyczny lub archeologiczny, które pozostawały lub pozostają całkowicie lub częściowo pod wodą, okresowo lub stale, przez co najmniej 100 lat, w tym: (i) stanowiska, budowle, obiekty, artefakty oraz szczątki ludzkie, wraz z ich kontekstem archeologicznym i przyrodniczym; (ii) statki, samoloty oraz inne pojazdy lub ich części, ładunek lub inna zawartość, wraz z ich kontekstem archeologicznym i przyrodniczym; oraz (iii) przedmioty o charakterze prehistorycznym⁶.

² UNESCO Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage. UNESCO Records of the General Conference, 31 st. Session, Paris 15 October to 3 November 2001, vol. 1, Resolutions, UNESCO, Paris 2002, s. 50 i n., tekst w języku polskim: Konwencja UNESCO o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego przyjęta dnia 2 listopada 2001 r. w Paryżu, Dz. U. z 2021 r., poz. 1302. Autor artykułu przyjął ten tekst dokumentu jako podstawę interpretacji Konwencji i dalszych rozważań.

³ Por. ustawa z dnia 27 października 2020 r. o ratyfikacji Konwencji UNESCO o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego przyjętej dnia 2 listopada 2001 roku w Paryżu, Dz. U. z 2020 r., poz. 2021.

⁴ W. Kowalski, *Wydobywanie zabytków z morza w świetle Konwencji UNESCO o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego z 2001 roku*, „Santander Art and Culture Law Review” 2022, nr 1(8), s. 17-40, <https://doi.org/10.4467/2450050XSNR.22.004.16394>

⁵ W. Kowalski, *Wydobywanie zabytków z morza w świetle obowiązującego prawa polskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Prawa Własności Intelektualnej” 2022, nr 2(156), s. 5-21.

⁶ Article 1. (a) “Underwater cultural heritage” means all traces of human existence having a cultural, historical or archaeological character which have been partially or totally under water, periodically or contin-

Jak łatwo zauważyć, zasadnicze znaczenie w tej definicji ma cezura czasowa minimum 100 lat dawności, która ma charakter kroczący⁷ i nawiązuje do podobnych rozwiązań w niektórych ustawodawstwach⁸. Poza tym rozwiązaniem zawarto w niej pojęcia typowe dla podobnych definicji, a nadto przykłady rodzajów obiektów dziedzictwa podwodnego.

Przechodząc natomiast do omówienia podstawowych dla tematu niniejszego artykułu zasad Konwencji, należy od razu wskazać, że jest ich pięć, a mianowicie; pierwsza – priorytetu zachowania podwodnego dziedzictwa kulturowego *in situ*, druga – obowiązku długotrwałego zachowania obiektów wydobytych z wody, trzecia – wyłączenia możliwości wykorzystywania tego dziedzictwa w celach komercyjnych, czwarta – zapewnienia szacunku szczątkom ludzkim oraz piąta – publicznej dostępności dziedzictwa. Są one zawarte w dość ogólnych klauzulach Konwencji oraz rozwinięte w regułach aneksu do Konwencji, który w myśl art. 33 stanowi jej integralną część.

Zasadę pierwszą sformułowano w art. 2 ust. 5 w następujący sposób: „Zachowanie podwodnego dziedzictwa kulturowego *in situ* będzie priorytetem w stosunku do zezwalania na lub podejmowania jakichkolwiek działań nakierowanych na to dziedzictwo”⁹. Przepis ten jest jednoznaczny i nie wymaga wyjaśnienia, lecz jedynie podkreślenia, że pierwszeństwo zachowania *in situ* nie ma charakteru absolutnego. Dopuszcza on bowiem w drugiej kolejności „jakiegokolwiek działania”, wyjaśnione w art. 1 ust. 6 jako „działania, których głównym obiektem jest podwodne dziedzictwo kulturowe i które mogą, pośrednio lub bezpośrednio, fizycznie naruszyć lub w inny sposób uszkodzić podwodne dziedzictwo kulturowe”¹⁰. Ponieważ, jak wynika wprost z ich opisu, mogą one mieć charakter destruktywny, to należy dodać, że w myśl wyjaśnień zawartych w zasadzie 3 załącznika 1 do Konwencji nie powinny one „wywierać na to dziedzictwo niekorzystnego wpływu w stopniu większym, niż

uously, for at least 100 years such as: (i) sites, structures, buildings, artefacts and human remains, together with their archaeological and natural context; (ii) vessels, aircraft, other vehicles or any part thereof, their cargo or other contents, together with their archaeological and natural context; and (iii) objects of prehistoric character. Szerzej na ten temat: C.J.S. Forrest, *Defining 'underwater cultural heritage'*, „The International Journal of Nautical Archaeology” 2002, vol. 31(21), s. 8.

⁷ W. Kowalski, *Konwencja UNESCO o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego przyjęta dnia 2 listopada 2001 r. na 31 Konferencji Generalnej UNESCO w Paryżu*, w: K. Zalańska (red.), *Konwencje UNESCO w dziedzinie kultury. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014, s. 330 i n.

⁸ Por. opis tej dyskusji: J. Symonides, *Międzynarodowa ochrona podwodnego dziedzictwa kulturowego*, „Stosunki Międzynarodowe” 2003, t. 27, nr 1-2, s. 53 i n.; P.J. O'Keefe, *Shipwrecked Heritage: A Commentary on the UNESCO Convention on Underwater Cultural Heritage*, Institute of Art and Law, Leicester 2002, s. 41 i n.

⁹ Article 2 (5). The preservation *in situ* of underwater cultural heritage shall be considered as the first option before allowing or engaging in any activities directed at this heritage.

¹⁰ Article 1 (6). “Activities directed at underwater cultural heritage” means activities having underwater cultural heritage as their primary object and which may, directly or indirectly, physically disturb or otherwise damage underwater cultural heritage.

jest to konieczne dla realizacji celów danego projektu”¹¹, a nadto zgodnie z zasadą 4 „powinny być wykorzystywane nieniszczące techniki i metody badawcze zamiast wydobywania obiektów. Jeżeli, z punktu widzenia badań naukowych lub późniejszej ochrony podwodnego dziedzictwa kulturowego, wykopaliska lub wydobycie są konieczne, wykorzystane metody i techniki muszą być nieniszczące, tak jak to jest tylko możliwe, oraz przyczyniać się do zachowania szczątków”¹². Z uwag tych wynika, że wprawdzie zasada główna polega na zachowaniu obiektów dziedzictwa *in situ*, to jednak w razie braku innego sposobu ich uratowania, np. przed zniszczeniem lub kradzieżą, dozwolone jest wydobycie ich z morza celem zabezpieczenia na powierzchni.

Zasada druga zapisana została w art. 2 ust. 6 i zgodnie z nią: „Wydobyte obiekty podwodnego dziedzictwa kulturowego będą przechowywane, konserwowane oraz zarządzane w sposób zapewniający ich długotrwałe zachowanie”¹³. Podobnie jak w przypadku poprzedniej zasady, zawarta w tym przepisie jednoznaczna dyrektywa nie wymaga dodatkowego komentarza. Można jedynie dodać, że zgodnie z zasadą 2 (b) aneksu wspomniane przechowywanie nie może umniejszać „badawczych i kulturowych wartości wydobytego materiału oraz jego integralności”, a także prowadzić „do jego nieodwracalnego rozproszenia”¹⁴. Podkreślony obowiązek zachowania integralności został nadto opisany w zasadach 33 i 34 załącznika 1 zawierających następujące zalecenia:

wydobyte podwodne dziedzictwo kulturowe oraz egzemplarze całej związanej z tym dokumentacji będą, w miarę możliwości, przechowywane w całości i w nienaruszonej postaci jako zbiór, w sposób umożliwiający dostęp profesjonalistom oraz publiczności [...]. Należy to zrobić tak szybko, jak to możliwe, ale w żadnym wypadku nie później niż po upływie dziesięciu lat od zakończenia projektu, o ile jest to zgodne z konserwacją podwodnego dziedzictwa kulturowego¹⁵.

¹¹ Annex. Rule 3. Activities directed at underwater cultural heritage shall not adversely affect the underwater cultural heritage more than is necessary for the objectives of the project.

¹² Annex. Rule 4. Activities directed at underwater cultural heritage must use nondestructive techniques and survey methods in preference to recovery of objects. If excavation or recovery is necessary for the purpose of scientific studies or for the ultimate protection of the underwater cultural heritage, the methods and techniques used must be as non-destructive as possible and contribute to the preservation of the remains.

¹³ Article 2 (6). Recovered underwater cultural heritage shall be deposited, conserved and managed in a manner that ensures its long-term preservation.

¹⁴ Annex. Rule 2 (b): the deposition of underwater cultural heritage, recovered in the course of a research project in conformity with this Convention, provided such deposition does not prejudice the scientific or cultural interest or integrity of the recovered material or result in its irretrievable dispersal; is in accordance with the provisions of Rules 33 and 34; and is subject to the authorization of the competent authorities.

¹⁵ Annex. Rule 33. The project archives, including any underwater cultural heritage removed and a copy of all supporting documentation shall, as far as possible, be kept together and intact as a collection in a manner that is available for professional and public access as well as for the curation of the archives. This should be done as rapidly as possible and in any case not later than ten years from the completion of the project, in so far as may be compatible with conservation of the underwater cultural heritage.

Najdalej idąca, jeśli chodzi o wcześniejszy stan prawny, jest zasada trzecia, która wprowadziła całkowity i bezwzględny zakaz obrotu handlowego dobrami dziedzictwa podwodnego. Wyraża ją zwięzły zapis: „Podwodne dziedzictwo kulturowe nie może być wykorzystywane w celach komercyjnych” (art. 2 ust. 7)¹⁶, który doprecyzowano w zasadzie 2 załącznika 1, wyjaśniając, że

Komercyjna eksploatacja podwodnego dziedzictwa kulturowego w celach handlowych, spekulacyjnych lub prowadząca do jego nieodwracalnego rozproszenia stoi w rażącej sprzeczności z ochroną oraz właściwym zarządzaniem podwodnym dziedzictwem kulturowym. Podwodne dziedzictwo kulturowe nie może być przedmiotem handlu, sprzedaży, kupna ani wymiany jako towar komercyjny¹⁷.

Jak już wspomniano, wprowadzenie tej zasady równa się generalnemu wyłączeniu zabytków wydobytych z morza z wymiany handlowej, czyli nadanie im statusu prawnorzeczonego rzeczy wyjętych z obrotu cywilnoprawnego, określanych zgodnie z rzymską tradycją jako *res extra commercium*. Nie oznacza to jednoczesnego „przywiązania” takich obiektów np. do jednego muzeum, albowiem mogą one być udostępniane publiczności w różnych miejscach w ramach odpowiedniej wymiany wystaw muzealnych, która nie prowadzi do żadnych zmian własnościowych.

Zasada czwarta nie budzi wątpliwości, gdyż polega na przyjęciu przez państwa strony Konwencji obowiązku zapewnienia należnego szacunku „szczątkom ludzkim spoczywającym w wodach morskich” (art. 2 ust. 9)¹⁸. Dodatkowo wyjaśniono ją w zasadzie 5 załącznika 1, która zawiera zalecenie: „Prowadząc działania skierowane na podwodne dziedzictwo kulturowe należy unikać, gdy to nie jest konieczne, naruszania szczątków ludzkich oraz miejsc pamięci”¹⁹. Zasada ta ma szczególne znaczenie dla praktyki polskiej, gdyż jak autor wskazał już w innym miejscu²⁰, w Morzu Bałtyckim zalegają wraki z okresu II wojny światowej, w obrębie których znajdują się liczne szczątki ludzkie otoczone specjalną ochroną²¹.

¹⁶ Article 2 (7). Underwater cultural heritage shall not be commercially exploited.

¹⁷ Annex. Rule 2. The commercial exploitation of underwater cultural heritage for trade or speculation or its irretrievable dispersal is fundamentally incompatible with the protection and proper management of underwater cultural heritage. Underwater cultural heritage shall not be traded, sold, bought or bartered as commercial goods.

¹⁸ Article 2 (9). States Parties shall ensure that proper respect is given to all human remains located in maritime waters.

¹⁹ Annex. Rule 5. Activities directed at underwater cultural heritage shall avoid the unnecessary disturbance of human remains or venerated sites.

²⁰ W. Kowalski, *World War II wrecks in Polish waters. Current problems of legal protection*, w: J. Henderson (red.), *IKUWA 3: Beyond Boundaries. The 3rd International Congress on Underwater Archaeology*, Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn 2012, s. 89 i n.

²¹ Przykładem takiej ochrony są strefy bezpieczeństwa wokół konstrukcji wraków statków „Wilhelm Gustloff” i „Goya”, w których „obowiązuje zakaz prowadzenia wszelkiej działalności podwodnej”. Por § 2 komunikatu nr 2 Dyrektora Urzędu Morskiego w Gdyni z dnia 29 listopada 2004 r., Dz. Urz. Woj. Pomorskiego, 2005, nr 12, poz. 255.

Piąta i ostatnia z omawianych zasad dotyczy publicznego dostępu do dziedzictwa podwodnego. Zawarto ją w art. 2 ust. 10 w postaci zalecenia, aby państwa tworzyły odpowiednie warunki „do odpowiedzialnego i nieniszczącego dostępu do podwodnego dziedzictwa kulturowego *in situ*, w celu jego obserwowania i dokumentowania, aby podnieść świadomość społeczną, uznanie oraz ochronę tego dziedzictwa, o ile taki dostęp da się pogodzić z jego ochroną i zarządzaniem”²². Nieco inaczej sformułowano ją w zasadzie 7 załącznika 1, która brzmi: „Będzie się propagować publiczny dostęp do podwodnego dziedzictwa kulturowego *in situ*, chyba że nie da się go pogodzić z jego ochroną i zarządzaniem”²³. Ogólnie pojęta zasada dostępności dotyczy całego dziedzictwa, a nie tylko podwodnego, ale wobec trudności technicznych z dostępem do niego można uznać ją za specjalną zachętę do urzeczywistniania także w tym środowisku ogólnie pojętego prawa człowieka do kultury²⁴. W późniejszej o kilka lat Konwencji Ramowej Rady Europy o wartości dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa z 2005 r.²⁵ określono to prawo w art. 4 w sposób następujący: „każdy, indywidualnie lub kolektywnie, ma prawo do korzystania z dziedzictwa kulturowego i przyczyniania się do jego wzbogacenia”²⁶.

Analiza i porównanie prawa polskiego z zasadami Konwencji z 2001 roku

Po prezentacji zasad Konwencji można przejść do analizy i porównania z nimi odpowiednich przepisów prawa polskiego i sformułowania na tym tle wniosków *de lege ferenda*. Szczegółowa analiza tych przepisów pod kątem wydobywania zabytków z morza²⁷ pozwoliła zdefiniować pięć regulacji dopuszczających lub wprost skierowanych na ich wydobywanie. W szczególności są to procedury regulujące: „wykonywanie prac podwodnych”, „wydobywanie mienia z morza”, „badania archeologiczne”, „poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych”, „prze-

²² Article 2 (10). Responsible non-intrusive access to observe or document in situ underwater cultural heritage shall be encouraged to create public awareness, appreciation, and protection of the heritage except where such access is incompatible with its protection and management.

²³ Annex. Rule 7. Public access to in situ underwater cultural heritage shall be promoted, except where such access is incompatible with protection and management.

²⁴ Szerzej: H. Nieć (red.), *Cultural rights and wrongs: a collection of essays in commemoration of the 50th anniversary of the Universal Declaration of Human Rights*, UNESCO, Paris 1998.

²⁵ Konwencja ramowa Rady Europy o wartości dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa, sporządzona w Faro dnia 27 października 2005 r., Dz. U. 2023 poz. 396 (Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, Faro, 27.10.2005, Council of Europe Treaty No. 199). Polska stała się 28. sygnatariuszem tej Konwencji poprzez podpisanie jej 10 maja 2021 r. przez Stałego Przedstawiciela RP przy Radzie Europy. Ratyfikowało ją dotychczas 21 państw.

²⁶ Article 4. Everyone, alone or collectively, has the right to benefit from the cultural heritage and to contribute towards its enrichment.

²⁷ Por. W. Kowalski, *Wydobywanie zabytków z morza w świetle obowiązującego prawa polskiego*, op. cit. Zawarta tym artykule szersza analiza stała się podstawą ustaleń w niniejszym artykule.

szukiwanie wraków”, a także „płetwonurkowanie na wrakach statków”. Wszystkie one uregulowane są w kilku aktach prawnych i nie tworzą zwartego systemu, przy czym ostatnia w założeniu nie prowadzi do wydobywania przedmiotów z morza, ale ma znaczenie w kontekście tematu niniejszego artykułu. Z tych samych powodów w analizie uwzględnić też trzeba kwestię statusu prawnego zabytków wydobytych z morza.

Podobnie jak to miało miejsce w przypadku Konwencji, rozważania rozpocząć należy od omówienia definicji zabytku. Otóż w myśl art. 3 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami²⁸ zabytkiem jest „nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”. W ramach tej ogólnej kategorii wyróżniony jest „zabytek archeologiczny”, który ma odniesienie do dziedzictwa podwodnego, albowiem jest nim każdy „zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem” (art. 3 ust. 4 ustawy o ochronie zabytków). Co wynika z tych definicji w porównaniu z definicją konwencyjną?

Otóż inaczej niż w pierwszym polskim akcie prawnym o ochronie zabytków po odzyskaniu niepodległości brak jest w obecnej regulacji jednoznacznie określonego „wieku” zabytków²⁹. Znajduje on swe odniesienie jedynie pośrednio – w kryterium „bycia świadectwem minionej epoki lub zdarzenia”³⁰, które jest bardzo nieostre i doprowadziło do powstania kategorii „młodych” zabytków z niedawnej epoki³¹. Umożliwia nadto uznać za zabytek, przynajmniej teoretycznie, np. każdy wrak statku, gdyż jego nawet niedawne zatonięcie jest po tym fakcie zdarzeniem „minionym”. Wynika z tego, że aktualna koncepcja zabytku w naszym prawie nie zawiera „sztywnej” granicy jego dawności, a zatem jest znacznie szersza niż omówiona definicja konwencyjna oparta na cezurze minimum 100 lat dawności. W konsekwencji należy stwierdzić brak potrzeby dokonywania zmian w prawie polskim, gdyż zawarte w nim definicje zabytku i zabytku archeologicznego odpowiadają

²⁸ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tekst jedn. Dz. U. z 2022 r., poz. 840 (dalej: ustawa o ochronie zabytków).

²⁹ Dekret Rady Regencyjnej z dnia 31 października 1918 r. o opiece nad zabytkami sztuki i kultury, Dz. U. z 1918 r. Nr 16, poz. 36 przewidywał okres dawności dla zabytków w postaci minimum 50 lat.

³⁰ Por. jednak W. Kowalski, *Nabywanie własności dzieła sztuki od nieuprawnionego*, Zakamycze, Kraków 2004, s. 238; S. Matysik, *Legal Problems of Recovery of Historical Treasures from the Sea-Bed*, w: M. Frankowska (red.), *Scientific and Technological Revolution and the Law of the Sea*, Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1972, s. 143.

³¹ Szerzej: W. Kowalski, *Prawno-autorska ochrona dziedzictwa kulturowego XX wieku*, „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego” 2017, nr 3, s. 29-44, https://doi.org/10.24358/ODK_2017_03_03

istocie definicji konwencyjnej, a nawet, jak wyjaśniono, pozwalają objąć ochroną prawną szerszy zakres podwodnego dziedzictwa kulturowego.

Po wyjaśnieniu kwestii definicyjnych można zgodnie z zapowiedzią przejść do omówienia pierwszej z wymienionych wyżej procedur, regulującej „wykonywanie prac podwodnych”. Chodzi tu o wszelkiego rodzaju prace, np. budowlane, które w art. 2 pkt 13 poświęconej im ustawy³² określono jako

czynności wykonywane przez osoby pozostające pod powierzchnią wody w sprzęcie nurkowym lub w warunkach sztucznie wytworzonego podwyższonego ciśnienia atmosferycznego, a także czynności wykonywane na powierzchni przez osoby organizujące te prace oraz obsługujące urządzenia bazy prac podwodnych.

Ponieważ w świetle tak szerokiej definicji nie ma wątpliwości, że w ich trakcie może dojść do znalezienia zabytków, do kompetencji zarządzającego nimi w sensie ogólnym ze strony organów administracji dyrektora urzędu morskiego³³ należą także „ochrona i opieka nad zabytkami znajdującymi się w polskich obszarach morskich”³⁴. Co istotne, także w środowisku morskim opierają się one na przepisach ustawy o ochronie zabytków stosowanych odpowiednio do prawa morskiego³⁵, a zatem w wymiarze praktycznym muszą się one odbywać w ramach ścisłej współpracy urzędów morskich z urzędami konserwatorskimi. W przypadku zatem zarówno „odkrycia” w trakcie prac podwodnych, jak i przypadkowego „znaleziska” zabytku uruchamiany jest tryb postępowania z art. 32³⁶ lub art. 33³⁷ ustawy o ochronie zabytków, który w obu przypadkach prowadzi do włączenia się w sprawę właściwego konserwatora wojewódzkiego. On z kolei podejmie przewidziane tymi przepisami czynności, niewątpliwie zgodne z zasadą drugą Konwencji, zalecającą przechowywanie, konserwowanie oraz zarządzanie wydobytymi obiektami w sposób zapewniający ich długotrwałe zachowanie. Mając na uwadze okoliczności odkrycia lub znalezienia tych obiektów, wypada jednocześnie założyć, że poza

³² Ustawa z dnia 17 października 2003 r. o wykonywaniu prac podwodnych, tekst jedn. Dz. U. z 2021 r., poz. 612 (dalej: ustawa o pracach podwodnych).

³³ Artykuł 42 ust. 2 pkt 6 ustawy z dnia 21 marca 1991 r. o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej, tekst jedn. Dz. U. z 2021 r., poz. 234, 1718 (dalej: ustawa o obszarach morskich RP). Zgodnie z art. 6 ust. 1 ustawy o pracach podwodnych jest on m.in. upoważniony do wydawania zezwoleń na wykonywanie omawianych prac, przy czym kompetencja ta obejmuje nie tylko polskie wody wewnętrzne i morze terytorialne, ale także obszar strefy ekonomicznej, por. art. 1 ust. 2 ustawy o pracach podwodnych.

³⁴ Artykuł 42 ust. 2 pkt 32 ustawy o obszarach morskich RP.

³⁵ Szerzej: W. Kowalski, I. Pomian, *Ochrona podwodnych obiektów archeologicznych*, w: J. Kaczmarek (red.), *Prawnikarna ochrona dziedzictwa kultury*, Zakamycze, Kraków 2006, s. 99.

³⁶ Artykuł 32 ust. 1. Kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany: 1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot; 2) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia [...].

³⁷ Artykuł 33 ust. 1. Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia [...].

specjalnymi sytuacjami nie będzie wchodzić w grę zastosowanie zasady pierwszej, zachowania dziedzictwa *in situ*, gdyż prowadziłoby to do ich zniszczenia. W konkluzji można zatem stwierdzić, że regulacja prawna wykonywania prac podwodnych, to znaczy właściwe przepisy ustawy o pracach podwodnych i stosowane odpowiednio przepisy ustawy o ochronie zabytków, są zgodne z Konwencją UNESCO z 2001 r., a więc aktualny stan prawny w tym zakresie nie wymaga zmian.

Druga z omawianych procedur, a mianowicie „wydobywanie mienia z morza”, już w swej nazwie ujawnia podstawową różnicę w stosunku do prac podwodnych, albowiem skierowana jest wprost na wydobywanie przedmiotów, które mogą mieć także charakter zabytkowy. Z regulujących to postępowanie przepisów Kodeksu morskiego³⁸ wynika, że chodzi tu o „statek, ładunek lub inny przedmiot” (art. 282 § 1), a zatem zasadniczo wszystkie rzeczy materialne³⁹, włącznie z niewymienionymi w Kodeksie wprost wrakami⁴⁰. Zależnie od miejsca położenia i ustalenia bądź nieustalenia właściciela stosuje się jedną z kilku procedur. Podstawowa to wydobywanie mienia zatopionego „na obszarze polskich morskich wód wewnętrznych lub polskiego morza terytorialnego”, czyli na wodach wchodzących w skład terytorium Rzeczypospolitej Polskiej⁴¹, polegające

na odzyskaniu (przez właściciela bądź określoną społeczność) rzeczy (lub ich pozostałości), które przez krótszy lub dłuższy okres wyłączone były z normalnego obrotu gospodarczego, przy czym nie jest istotne, czy mieniu zatopionemu grozi obiektywnie jakieś niebezpieczeństwo, czy też nie⁴².

Pierwszeństwo do podjęcia tych czynności przysługuje właścicielowi, który współdziała tu z właściwym urzędem morskim (art. 282 § 1), a zaniechanie wydobywania mienia skutkuje możliwością zarządzenia przez dyrektora tego urzędu wydobycia tego mienia na jego koszt (art. 282 § 2), przy czym dalsze zaniechania mogą doprowadzić do sprzedania mienia i po pokryciu kosztów złożenia pozostałej kwoty do depozytu sądowego (art. 282 § 3). Obok tego trybu Kodeks morski przewiduje jeszcze dwa dalsze postępowania. Jedno obejmuje „cudze mienie zatopione w morzu i przywiezione na polskie morskie wody wewnętrzne lub polskie morze terytorialne” (art. 285), a drugie „cudze mienie unoszące się na morzu” (art. 290 § 1) oraz „mienie wyrzucone na brzeg morza” (art. 290 § 2).

³⁸ Ustawa z dnia 18 czerwca 2001 r. Kodeks morski, tekst jedn. Dz. U. z 2018 r., poz. 2175 (dalej: Kodeks morski). Omawiana problematyka uregulowana jest w tytule VII działu IV Kodeksu, zatytułowanym „Mienie zatopione lub znalezione” i zawierającym art. 282-291.

³⁹ W. Adamczak, *Mienie zatopione w morzu*, w: J. Łopuski (red.), *Prawo morskie*, t. 2, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz-Toruń 2000, s. 277; J. Młynarczyk, *Prawo morskie*, Arche, Gdańsk 2002, s. 270-271.

⁴⁰ W. Adamczak, *Usuwanie wraków w świetle konwencji z 2007 roku*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2009, t. 21, s. 516.

⁴¹ Por. art. 2 ust. 2 ustawy o obszarach morskich RP.

⁴² W. Adamczak, *Ratownictwo morskie a wydobywanie mienia z morza w świetle konwencji londyńskiej 1989 r.*, „Prawo Morskie” 2002, t. 17, s. 82.

Prezentację tych procedur można podsumować stwierdzeniem, że utrata mienia w morzu co do zasady nie uszczupla praw jego właściciela i dopiero jeżeli właściciel mienia nie jest znany lub nie zgłasza się po jego odbiór, mienie to trafia do urzędu morskiego, który z zachowaniem odpowiednich terminów może je sprzedać. Mając wszak na uwadze temat artykułu, należy w tym miejscu zwrócić uwagę na obowiązek dyrektora tego urzędu, który na podstawie § 6 rozporządzenia o postępowaniu z mieniem wydobytym z morza⁴³ powinien przed podjęciem takiej decyzji powiadomić wojewódzkiego konserwatora zabytków o swoim ewentualnym przypuszczeniu co do charakteru zabytkowego mienia przeznaczonego do tej sprzedaży. W przypadku potwierdzenia tego przypuszczenia konserwator stosuje odpowiednie przepisy ustawy o ochronie zabytków, np. na podstawie art. 35 ust. 1 tej ustawy uzna okazany mu przedmiot za własność Skarbu Państwa, jeżeli okaże się on zabytkiem archeologicznym. Warto nadto dodać, że wraz z ratyfikacją Konwencji UNESCO z 2001 r. znaczenia nabiera również drugi przepis wspomnianego rozporządzenia. Otóż zgodnie z § 5

W przypadku gdy mienie stanowi rzecz, której, stosownie do odrębnych przepisów, posiadanie, rozpowszechnianie lub obrót jest zakazany, dyrektor urzędu morskiego zabezpiecza mienie i zawiadamia właściwy organ uprawniony do jego odbioru.

Wcześniej można było uważać, że przepis ten ma zastosowanie głównie do mienia wojkowego. Jeżeli jednak zgodnie z trzecią zasadą Konwencji zabytki wydobyte z morza uzyskują status *res extra commercium*, czyli rzeczy wyjętych z obrotu cywilnoprawnego, to stosując się do tego przepisu, dyrektor urzędu morskiego winien zabezpieczyć taki zabytek i zawiadomić właściwy organ konserwatorski, który jest wówczas uprawniony do jego odbioru.

Oceniając omówione przepisy w świetle Konwencji UNESCO z 2001 r., należy stwierdzić, że regulacja Kodeksu morskiego w zakresie wydobywania mienia z morza nie narusza zasad tego aktu. Szczególnie ważny jest tu wyjaśniony wyżej § 6 rozporządzenia o postępowaniu z mieniem wydobytym z morza, przewidujący powiadomienie służby konserwatorskiej w każdym przypadku oceny, że rzecz przeznaczona do sprzedaży może stanowić zabytek. Bezpośrednie odniesienie się do zabytków oznacza w przypadku tego rozporządzenia i regulacji całej procedury wydobywania mienia z morza niewątpliwe wzmocnienie ochrony dziedzictwa kulturowego. W świetle powyższego nie wydaje się, aby istniała potrzeba nowelizacji analizowanych przepisów.

Następną procedurą łączącą się z możliwością wydobywania zabytków z morza są przepisy o prowadzeniu badań naukowych. Zawarto je w rozdziale 5 ustawy o obszarach morskich RP, gdzie ustalono odrębne reżimy prawne ich prowadze-

⁴³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 grudnia 2004 r. w sprawie określenia sposobu postępowania z mieniem wydobytym z morza, Dz. U. Nr 271, poz. 2689 (dalej: rozporządzenie o postępowaniu z mieniem wydobytym z morza).

nia dla podmiotów polskich i zagranicznych. Zgodnie z art. 28 prowadzenie takich badań na wodach polskich przez obce państwa, osoby prawne i fizyczne, a także organizacje międzynarodowe wymaga pozwolenia ministra właściwego do spraw gospodarki morskiej, wydanego po uzgodnieniu z ministrem właściwym do spraw klimatu oraz ministrem właściwym do spraw środowiska, a jeżeli dotyczą one żywych zasobów morza, pozwolenie wydaje minister właściwy do spraw rybołówstwa⁴⁴. Podmioty polskie nie muszą natomiast uzyskiwać takich pozwoleń, a jedynie na podstawie art. 31 ust. 1 są zobowiązane do informowania dyrektora właściwego urzędu morskiego o rejonie i sposobie prowadzenia badań przed ich zakończeniem i po nim.

Lektura tych przepisów wskazuje, że są one dostosowane do różnego rodzaju badań morza, jego dna i zasobów, ale nie znajdują one zastosowania do badań archeologicznych, np. zezwolenia wydaje minister do spraw gospodarki morskiej w uzgodnieniu z ministrami, wśród których brak ministra kultury i dziedzictwa narodowego, albo samodzielnie minister właściwy do spraw rybołówstwa. Odpowiednich przepisów dotyczących tych badań szukać bowiem należy w ustawie o ochronie zabytków, w której zgodnie z art. 36 ust. 2 na polskich obszarach morskich pozwolenie na podejmowanie badań archeologicznych wydaje dyrektor urzędu morskiego w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków właściwym dla miejsca siedziby urzędu morskiego. Stosuje się do tych badań także pozostałe przepisy ustawy, w tym dotyczące „odkrycia” z art. 32, „znaleziska” z art. 33 czy art. 35 ust. 1 o własności Skarbu Państwa zabytków archeologicznych. Dalsze szczegółowe regulacje dotyczące tych badań zawarte są ponadto w rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r.⁴⁵, przy czym odnoszą się one również wprost do badań prowadzonych w morzu⁴⁶.

⁴⁴ Prowadzenie badań naukowych przez te podmioty w polskiej wyłącznej strefie ekonomicznej wymaga, zgodnie z art. 29 ust. 1 ustawy o obszarach morskich RP, jedynie pozwolenia ministra właściwego do spraw gospodarki morskiej.

⁴⁵ Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków, tekst jedn. Dz. U. z 2021 r., poz. 81 (dalej: rozporządzenie MKiDN z 2018 r.).

⁴⁶ Por. np. § 18 ust. 1. Pozwolenie na prowadzenie badań archeologicznych zawiera: [...] 2) wskazanie miejsca prowadzenia badań archeologicznych z określeniem współrzędnych geodezyjnych lub geograficznych z dokładnością do jednej setnej sekundy dla punktów załamań obszaru badań, a w odniesieniu do polskich obszarów morskich, współrzędnych geocentrycznych geodezyjnych naniesionych na morską mapę nawigacyjną.

Por. też: ust. 2. Pozwolenie na prowadzenie badań archeologicznych na polskich obszarach morskich zawiera ponadto: 1) imiona i nazwiska osób, które w trakcie prowadzenia badań archeologicznych będą się posługiwać sprzętem nurkowym, wraz ze wskazaniem ich uprawnień; 2) liczbę i nazwy jednostek pływających, które będą brały udział w prowadzeniu badań archeologicznych, oraz nazwy ich armatorów; 3) nazwy portów: a) z których jednostki pływające, o których mowa w pkt 2, wypłyną w celu prowadzenia badań archeologicznych, b) do których jednostki pływające, o których mowa w pkt 2, wpłyną po zakończeniu prowadzenia badań archeologicznych.

Można przyjąć, że rozwiązanie takie jest trafne, chociaż budzi ono wątpliwości co do stosowania tych przepisów również wobec podmiotów zagranicznych, skoro do podejmowania wszystkich innych badań wymagane jest od nich pozwolenie wydawane na podstawie art. 28 i 29 ustawy o obszarach morskich RP przez organ administracji państwowej na poziomie ministra.

Dokonując oceny tych przepisów w świetle zasad Konwencji UNESCO z 2001 r., należy stwierdzić, że uwzględniają one zasadę pierwszą, przewidującą zachowanie podwodnego dziedzictwa kulturowego *in situ*, obejmującą także rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego, a dopuszczają wydobyć go tylko w niezbędnych przypadkach. Pozostaje on wówczas w dyspozycji służby konserwatorskiej i zwykle trafia do muzeum lub innych zbiorów publicznych, dzięki czemu zapewnione jest również „zachowanie obiektów wydobytych z wody” zgodnie z zasadą drugą. Wyłączona jest nadto możliwość wykorzystywania tego dziedzictwa w niezgodnych z zasadą trzecią celach komercyjnych oraz zapewniony jest szacunek szczątkom ludzkim, co zaleca zasada czwarta. Wreszcie poprzez publikacje i pokazywanie na wystawach urzeczywistniana jest także zasada piąta – publicznej dostępności dziedzictwa.

Jak zatem widać, przepisy te zapewniają realizację wszystkich zasad Konwencji UNESCO z 2001 r. i jako takie nie wymagają zmian. Należy natomiast rozważyć wprowadzenie pojęcia „badania archeologiczne” do ustawy o obszarach morskich RP. Jak już zauważono, w rozdziale 5 tej ustawy pt. „Badania naukowe” brak bowiem jakiegokolwiek odniesienia do tego rodzaju badań, co może nawet wywołać wrażenie, że w świetle jej przepisów badania takie nie są badaniami naukowymi. Ponieważ w myśl art. 31 tej ustawy „polskie osoby prawne i fizyczne mogą prowadzić badania naukowe na polskich obszarach morskich bez pozwolenia”, a badania archeologiczne takiego pozwolenia bezwzględnie wymagają, postulat polegałby konkretnie na wprowadzeniu do tego artykułu ustępu 3: „Do badań archeologicznych stosuje się przepisy o prowadzeniu takich badań naukowych”. Jak łatwo zauważyć, byłby to drugi wyjątek od swobody prowadzenia badań naukowych w morzu przez polskie podmioty, albowiem na podstawie ustępu 2 tego artykułu do połowów prowadzonych w ramach badań naukowych stosuje się przepisy o rybołówstwie morskim⁴⁷. Jednocześnie trzeba podkreślić, że wzorem dla tej propozycji jest także art. 34 ustawy o obszarach morskich RP, w którym w sprawach poszukiwań i wydobywania zasobów mineralnych w morzu zawarte jest odesłanie do przepisów prawa geologicznego i górniczego⁴⁸.

⁴⁷ Artykuł 31 ust. 2. Do połowów prowadzonych w ramach badań naukowych stosuje się przepisy o rybołówstwie morskim.

⁴⁸ Rozdział 6. Eksploatacja zasobów mineralnych [...]. Art. 34. Do poszukiwania, rozpoznawania i wydobywania zasobów mineralnych w polskich obszarach morskich stosuje się odpowiednie przepisy prawa geologicznego i górniczego oraz przepisy dotyczące ochrony środowiska morskiego, bezpieczeństwa żeglugi i życia na morzu.

Obok tej sugestii należy jeszcze wziąć pod uwagę fakt, że jak wyjaśniono, ustawa o obszarach morskich RP reguluje we wspomnianym rozdziale w pierwszej kolejności procedurę prowadzenia badań naukowych przez podmioty obce, które muszą uzyskać pozwolenie na te badania od organów administracji państwowej na poziomie ministra właściwego do spraw gospodarki morskiej, współdziałającego z innymi ministrami stosownie do rodzaju badań. Brak we wspomnianych przepisach wymogu uzgodnienia bądź delegacji do wydawania pozwoleń dla Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego wskazuje, że procedura ta nie obejmuje badań archeologicznych, które mogą być także przecież prowadzone przez wskazane podmioty zagraniczne. Drugim postulatem obok sformułowanego wyżej byłoby więc rozważenie wypełnienia tej luki i włączenia do części rozdziału 5 dotyczącej procedur przeznaczonych dla podmiotów obcych także problematyki badań archeologicznych i stosownego w niej udziału lub kompetencji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Kolejną procedurą podlegającą analizie jest postępowanie określone jako „poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych”, które uregulowane jest w całości w ustawie o ochronie zabytków. W myśl art. 36 ust. 1 pkt 12 tej ustawy odnosi się ona także do zabytków archeologicznych znajdujących się pod wodą, skoro realizuje się ją „przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania”⁴⁹. Czynności te wymagają pozwolenia dyrektora urzędu morskiego w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, jeżeli mają mieć miejsce na polskich obszarach morskich (art. 36 ust. 2). Dalsze warunki szczegółowo podaje rozporządzenie MKiDN z 2018 r.⁵⁰, a los wy-

⁴⁹ Artykuł 36 ust. 1 pkt 12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

⁵⁰ § 19. 1. Pozwolenie na poszukiwanie zabytków zawiera: 1) imię, nazwisko i adres lub nazwę, siedzibę i adres wnioskodawcy; 2) wskazanie miejsca poszukiwania zabytków z określeniem współrzędnych geodezyjnych lub geograficznych z dokładnością do jednej setnej sekundy dla punktów załamania obszaru poszukiwań lub nazwę albo numer obrębu ewidencyjnego z numerami działek ewidencyjnych, a w odniesieniu do polskich obszarów morskich, współrzędnych geocentrycznych geodezyjnych naniesionych na morską mapę nawigacyjną; 3) zakres i sposób prowadzenia wskazanych w pozwoleniu poszukiwań zabytków; 4) informację, że postępowanie w sprawie wydanego pozwolenia może zostać wznowione, a następnie pozwolenie może zostać zmienione lub cofnięte na podstawie art. 47 ustawy; 5) wskazanie terminu ważności pozwolenia; 6) imię, nazwisko i adres osoby kierującej poszukiwaniami zabytków albo samodzielnie prowadzącej te poszukiwania; 7) warunek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków albo dyrektora urzędu morskiego o terminie rozpoczęcia i zakończenia wskazanych w pozwoleniu poszukiwań zabytków, przynajmniej 2 dni przed dniem rozpoczęcia poszukiwań; 8) warunek przekazania wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków albo dyrektorowi urzędu morskiego przez osobę kierującą poszukiwaniami zabytków imion i nazwisk osób biorących udział w poszukiwaniach zabytków, przynajmniej 2 dni przed dniem rozpoczęcia poszukiwań.

2. Pozwolenie na poszukiwanie zabytków na polskich obszarach morskich zawiera ponadto: 1) imiona i nazwiska osób, które w trakcie poszukiwania zabytków będą się posługiwać sprzętem nurkowym, wraz ze wskazaniem ich uprawnień; 2) liczbę i nazwy jednostek pływających, które będą brały udział w poszukiwaniu zabytków, oraz nazwy ich armatorów; 3) nazwy portów: a) z których jednostki pływające, o których mowa w pkt 2, wypłyną w celu poszukiwania zabytków, b) do których jednostki pływające, o których mowa w pkt 2, wpłyną po zakończeniu poszukiwania zabytków.

dobytych zabytków określony jest ustawą o ochronie zabytków. Wydobyte przedmioty niespełniające kryteriów zabytku podlegają natomiast przepisom Kodeksu morskiego o mieniu wydobytym z morza.

Opisana procedura „poszukiwania ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych” stosowana w odniesieniu do zabytków znajdujących się w morzu narusza Konwencję UNESCO z 2001 r. Jest ona co prawda uregulowana w całości w ustawie o ochronie zabytków i rozporządzeniu MKiDN z 2018 r., ale fakt ten nie zapewnia sam w sobie przestrzegania zasad tej Konwencji. Skoro głównym i bezpośrednim celem tego „poszukiwania” jest znalezienie i wydobycie zabytków z morza, to autoryzująca te działania procedura narusza wprost co najmniej zasadę zachowania dziedzictwa podwodnego *in situ*. Narusza także zasadę drugą, albowiem nie zapewnia sporządzenia jakiegokolwiek dokumentacji i w istocie dopuszcza wydobywanie zabytków z morza równoległe do badań archeologicznych, ale bez zachowania ich standardów, a więc z naruszeniem zasad konwencyjnych.

Z tego powodu należy rozważyć postulat wyłączenia przepisów procedury „poszukiwania ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych” z możliwości stosowania ich w środowisku morskim. Cel ten należałoby osiągnąć poprzez skreślenie zapisu „i 12” z art. 36 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków oraz słów „oraz poszukiwania” z art. 48 pkt 1 tej ustawy. Ponieważ w art. 36 ust. 1 pkt 12 jest mowa o poszukiwaniu przy użyciu „sprzętu do nurkowania”⁵¹, które może być realizowane w wodach śródlądowych, dla uniknięcia nieporozumień należałoby nadto rozważyć preredagowanie ustępu 2 tego artykułu, nadając mu następujące brzmienie: „Na polskich obszarach morskich nie prowadzi się działań, o których mowa w ust. 1 pkt 12, a pozwolenie na podejmowanie działań, o których mowa w ust. 1 pkt 5, wydaje dyrektor urzędu morskiego w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków właściwym dla miejsca siedziby urzędu morskiego”. Konsekwentnie należałoby także usunąć odniesienia do poszukiwania zabytków w morzu zawarte

3. Pozwolenie, o którym mowa w ust. 1, może określać warunki polegające na obowiązku: 1) zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków, a w przypadku poszukiwania zabytków na polskich obszarach morskich, również dyrektora urzędu morskiego, o terminie podjęcia określonych czynności związanych z wydanym pozwoleniem, przynajmniej 3 dni przed rozpoczęciem tych czynności; 2) niezwłocznego zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków albo dyrektora urzędu morskiego o wszelkich zagrożeniach lub nowych okolicznościach ujawnionych w trakcie prowadzenia wskazanych w pozwoleniu poszukiwań.

4. Pozwolenie, o którym mowa w ust. 1, może określać warunek polegający na zakazie prowadzenia poszukiwań zabytków w miejscach wyznaczonych przez wojewódzkiego konserwatora zabytków albo dyrektora urzędu morskiego ze względu na ochronę zabytków archeologicznych (strefa zakazu prowadzenia poszukiwań).

5. Załącznik do pozwolenia, o którym mowa w ust. 1, stanowi mapa topograficzna w skali 1:10 000 lub większej lub prezentacja kartograficzna bazy danych obiektów topograficznych (BDOT10k), o której mowa w art. 4 ust. 1a pkt 8 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. – Prawo geodezyjne i kartograficzne, a w odniesieniu do polskich obszarów morskich, morska mapa nawigacyjna, z zaznaczonym obszarem prowadzenia poszukiwań. W przypadku, o którym mowa w ust. 4, w załączniku do pozwolenia w granicach obszaru prowadzenia poszukiwań wyznacza się strefy zakazu prowadzenia poszukiwań.

⁵¹ Por. przepis 49.

w § 10 ust. 1 oraz w § 19 ust. 1 rozporządzenia MKiDN z 2018 r., w których określono warunki wymagane dla wniosku o wydanie pozwolenia na poszukiwanie zabytków oraz zawartość tego pozwolenia.

Obok omówionego „poszukiwania zabytków” prawo nasze przewiduje jeszcze podobną w istocie procedurę „przeszukiwania wraków statków i ich pozostałości”. Uregulowano ją w ustawie o obszarach morskich RP w rozdziale 7 pt. „Turystyka i sporty wodne”, a szczegółowe warunki określone są w specjalnym rozporządzeniu Ministra Infrastruktury⁵². Na podstawie art. 35 ustawy o obszarach morskich RP na „przeszukiwanie” wymagane jest pozwolenie dyrektora właściwego urzędu morskiego wydane w uzgodnieniu z komendantem morskiego oddziału Straży Granicznej oraz właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków, po zasięgnięciu opinii Szefa Biura Hydrograficznego Marynarki Wojennej. Co istotne z punktu widzenia tematu niniejszego artykułu, w myśl powołanego przepisu wszelkie przedmioty znalezione i wydobyte w trakcie przeszukiwania mają być umieszczone wyłącznie na statku objętym pozwoleniem, a następnie przekazane dyrektorowi urzędu morskiego, przy czym podróż tego statku w celu przeszukania powinna zaczynać się i kończyć w porcie polskim.

Z przepisów tych niedwuznacznie wynika, że wbrew tytułowi rozdziału „Turystyka i sporty wodne” celem działania na podstawie tej procedury jest jedynie znalezienie we wrakach przedmiotów i wydobywanie ich na powierzchnię. Występująca w niej konieczność uzgodnienia pozwolenia ze służbą konserwatorską wskazuje zaś na przyjętą z góry możliwość znalezienia i wydobywania przedmiotów spełniających kryteria zabytków. Jak wspomniano, procedura ta nie różni się co do istoty od omówionego już „poszukiwania zabytków ukrytych i porzuconych”, gdyż w obu tych przypadkach chodzi jedynie o znalezienie i wydobywanie obiektów z morza. Konsekwentnie zatem także i ona musi być uznana za sprzeczną z Konwencją UNESCO z 2001 r. Podobnie bowiem jak „poszukiwanie”, także „przeszukiwanie” narusza co najmniej zasadę zachowania dziedzictwa podwodnego *in situ* oraz dokumentowania i ochrony środowiska znalezionych zabytków (zasada pierwsza). Uzasadnia to usunięcie w rozdziale 7 ustawy o obszarach morskich RP, zatytułowanym „Turystyka i sporty wodne”, przepisów art. 35a do art. 35c, regulujących i tak niepozostające w związku z tytułową problematyką tego rozdziału „przeszukiwanie wraków statków i ich pozostałości”.

Jak już wspomniano, „płetwonurkowanie na wrakach statków” nie ma na celu wydobywania z nich przedmiotów, ale jak już podkreślono, temat artykułu uzasadnia uwzględnienie tej procedury w niniejszej analizie. Regulują ją zarządzenia właściwych dyrektorów urzędów morskich na podstawie upoważnienia wynikającego z art. 48 ustawy o obszarach morskich RP. Jak wynika z zarządzenia Dyrek-

⁵² Por. rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 24 sierpnia 2004 r. w sprawie uzyskiwania pozwoleń na przeszukiwanie wraków statków i ich pozostałości, Dz. U. poz. 2025 (dalej: rozporządzenie Ministra Infrastruktury z 2004 r.).

tora Urzędu Morskiego w Gdyni, jest to „inny rodzaj rekreacji”⁵³, który odbywa się wyłącznie na wrakach statków, wyszczególnionych w „Wykazie wraków statków udostępnionych do pletwonurkowania”⁵⁴. Potrzebne jest pozwolenie właściwego kapitanatu, przy czym zabroniona jest penetracja wnętrza wraku i domyślnie zabieranie z niego przedmiotów, chociaż nie jest to wprost powiedziane.

W świetle tych przepisów procedura „pletwonurkowania na wrakach statków” wydaje się być modelowym przykładem realizacji zasady piątej Konwencji UNESCO z 2001 r., dotyczącej publicznej dostępności do dziedzictwa podwodnego. Ponieważ jednocześnie nie narusza ona żadnej z pozostałych zasad, należy ją uznać za w pełni zgodną z Konwencją. Można natomiast rozważyć wprowadzenie jej do wspomnianego wcześniej rozdziału 7 ustawy o obszarach morskich RP, co podniosłoby jej znaczenie i byłoby zgodne z intencją ustawodawcy, skoro rozdział ten nosi tytuł „Turystyka i sporty wodne”. Tyle tylko, że zawarto w nim przepisy dotyczące innego zagadnienia, to jest „przeszukiwania” wraków i wydobywania z nich znalezionych przedmiotów, co dubluje już istniejące procedury. Gdyby postulat taki miał się ziścić, należałoby jeszcze umieścić w tym rozdziale wyraźnie sformułowany zakaz wydobywania z wraków jakichkolwiek przedmiotów.

Podsumowując analizę prawa polskiego, można stwierdzić, że jego przepisy zapewniają udział służb konserwatorskich w poszczególnych procedurach wydobywania mienia z morza, a ich zadaniem jest rozstrzygnięcie o ewentualnym zabytkowym charakterze poszczególnych przedmiotów wchodzących w skład tego mienia. Różne kolejne przepisy zarówno prawa morskiego, jak i ochrony zabytków ustalają dalsze zasady postępowania z takimi zabytkami, które mogą wrócić do właściciela, jeśli został ustalony i spełnił określone warunki, ale w większości przypadków trafiają na podstawie tych przepisów do muzeów. Mając na uwadze temat niniejszego artykułu, należy dodać, że żaden z tych przepisów nie odnosi się do statusu tych zabytków w kontekście obrotu handlowego, a trzeba pamiętać, że prawo polskie nie wyklucza możliwości sprzedaży zabytków ze zbiorów muzealnych⁵⁵, a z obrotu nie są wyłączone nawet wszystkie zabytki archeologiczne⁵⁶.

⁵³ Zarządzenie porządkowe nr 26 Dyrektora Urzędu Morskiego w Gdyni z dnia 18 grudnia 2006 r., Dz. Urz. Woj. Pomorskiego nr 11, poz. 347. Pletwonurkowanie uregulowane jest także rozporządzeniem Ministra Sportu z dnia 17 sierpnia 2006 r. w sprawie zasad bezpieczeństwa przy uprawianiu pletwonurkowania, Dz. U. Nr 154, poz. 1103.

⁵⁴ Por. strona internetowa urzędu miasta Gdynia: <http://www.umgdy.gov.pl>

⁵⁵ Por. art. 23 ust. 1 ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach, tekst jedn. Dz. U. z 2022 r., poz. 385: Muzea państwowe i samorządowe mogą dokonywać zamiany, sprzedaży lub darowizny muzealiów, po uzyskaniu pozwolenia ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Pozwolenie na zamianę, sprzedaż lub darowiznę muzealiów może być udzielone tylko w uzasadnionych przypadkach. Środki uzyskane ze sprzedaży muzealiów mogą być przeznaczone wyłącznie na uzupełnienie zbiorów muzeum. 2. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, po zasięgnięciu opinii Rady do Spraw Muzeów, może wydać pozwolenie na zamianę, sprzedaż lub darowiznę muzealiów, na wniosek dyrektora muzeum zaopiniowany przez radę muzeum.

⁵⁶ K. Zeidler, M. Trzcziński, *Wykład prawa dla archeologów*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2009, s. 91.

Nie można także pominąć omówionej wyżej zasady trzeciej Konwencji UNESCO z 2001 r., zgodnie z którą podwodne dziedzictwo kulturowe nie może być wykorzystywane w celach komercyjnych. W ramach prawa polskiego taki status prawny rzeczy określany jest tradycyjnie jako *res extra commercium*⁵⁷ i został on zastosowany np. w ustawie o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach z 1983 r.⁵⁸ Zgodnie z art. 43 tej ustawy własność tzw. ewidencjonowanego niepaństwowego zasobu archiwalnego „nie może być przedmiotem obrotu”, co nadaje temu zasobowi status inny niż ma państwowy zasób archiwalny, którego zbiory zgodnie z art. 7 ustawy „nie mogą być zbywane”⁵⁹. Pierwszy oznacza bowiem całkowite wyłączenie składających się na ten zasób materiałów archiwalnych z obrotu cywilnoprawnego, podczas gdy materiały takie znajdujące się w zasobie państwowym objęte są jedynie klauzulą antyalienacyjną zakazującą ich sprzedaży.

Jak wspomniano wyżej, żadne przepisy regulujące omówione w niniejszym artykule procedury, w tym ani normy prawa morskiego, ani ochrony zabytków, nie odnoszą się do statusu prawnego zabytków wydobytych z morza w kontekście ewentualnego wejścia ich do obrotu handlowego, przy czym prawo muzealne dopuszcza nawet wprost ich zbywanie. W tej sytuacji zapewnienie tym przepisom zgodności z zasadą trzecią Konwencji UNESCO z 2001 r. wymaga jednoznacznego określenia w prawie polskim, że zabytki takie, podobnie jak wskazane wyżej materiały archiwalne, „nie mogą być przedmiotem obrotu”. Miejscem właściwym do wprowadzenia takiego statusu jest, jak się wydaje, ustawa o ochronie zabytków, do której należałoby wprowadzić nowy art. 35a, brzmiący następująco: „Zabytki wydobyte z morza nie mogą być przedmiotem obrotu”.

Podsumowanie i synteza wniosków

Formułowanie wniosków w zakresie ewentualnych zmian dostosowawczych prawa polskiego do Konwencji UNESCO z 2001 r. można rozpocząć od ogólnego stwierdzenia, że tworząc lub nowelizując w różnym czasie przepisy naszego prawa, ustawodawca brał generalnie pod uwagę w czasie prac legislacyjnych wynikającą z Konstytucji RP potrzebę ochrony dziedzictwa kulturowego⁶⁰. Analiza

⁵⁷ Szerzej: A. Obłąk, „Rzeczy wyłączone z obrotu” (*res extra commercium*) w polskim porządku prawnym, w: J. Jezioro, K. Zagrobelny (red.), *Wybrane zagadnienia polskiego prawa prywatnego*, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, Wrocław 2019, s. 194-195, <https://doi.org/10.34616/23.19.044>

⁵⁸ Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, tekst jedn. Dz. U. z 2021 r., poz. 164.

⁵⁹ W. Kowalski, *Nabycie własności...*, s. 229-230; por. także A. Obłąk, op. cit., s. 188-189.

⁶⁰ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 483, art. 5: Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

powstałego w ten sposób systemu procedur dopuszczających lub mających na celu wydobywanie zabytków z morza wskazuje jednak, że dążono zapewne w tych pracach do uwzględnienia zbyt szerokiego spektrum różnych interesów, co w efekcie przyniosło rezultaty nie zawsze dające się pogodzić ze wspomnianym dokumentem prawa międzynarodowego. Sytuacja taka mogła utrzymywać się do czasu jego ratyfikacji, ale dokonanie tego aktu oznacza formalne związanie się Konwencją i zobowiązanie do respektowania sformułowanych w niej uniwersalnych zasad ochrony podwodnego dziedzictwa kulturowego. Konsekwencją tego zobowiązania jest konieczność dokonania pewnych zmian ustawodawczych, które zapewnią zgodność naszego prawa z tymi zasadami.

Jako pierwszy postulat proponuje się wprowadzenie kwestii badań archeologicznych do ustawy o obszarach morskich RP poprzez uzupełnienie rozdziału 5 tej ustawy pt. „Badania naukowe”. Propozycja polega na dodaniu do zawartego w tym rozdziale art. 31 ustępu 3 o następującym brzmieniu: „Do badań archeologicznych stosuje się przepisy o prowadzeniu takich badań naukowych”. Byłby to jednocześnie drugi wyjątek od swobody prowadzenia przez polskie podmioty badań naukowych na polskich obszarach morskich obok połowów, do których w przypadku prowadzenia ich w ramach badań naukowych stosuje się przepisy o rybołówstwie morskim (art. 31 ust. 2).

Drugim postulatem jest rozważenie włączenia do części tego samego rozdziału traktującej o procedurach przeznaczonych dla podmiotów obcych także regulacji dotyczącej badań archeologicznych i stosownego w niej udziału Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

W zakresie regulacji „poszukiwania ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych” postulat polega na wyłączeniu możliwości stosowania w środowisku morskim przepisów procedury „poszukiwania ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych” zawartych w ustawie o ochronie zabytków i rozporządzeniu MKiDN z 2018 r. Środkiem jego realizacji byłoby skreślenie zapisu „i 12” z art. 36 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków oraz słów „oraz poszukiwania” z art. 48 pkt 1 tej ustawy. Należałoby także przeredagować ustęp 2 art. 36, nadając mu następujące brzmienie: „Na polskich obszarach morskich nie prowadzi się działań, o których mowa w ust. 1 pkt 12, a pozwolenie na podejmowanie działań, o których mowa w ust. 1 pkt 5, wydaje dyrektor urzędu morskiego w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków właściwym dla miejsca siedziby urzędu morskiego”. Konsekwentnie skreśleniu winny ulec także odniesienia do poszukiwania zabytków w morzu zawarte w § 10 ust. 1 oraz w § 19 ust. 1 rozporządzenia MKiDN z 2018 r., w których określono warunki wymagane dla wniosku o wydanie pozwolenia na poszukiwanie zabytków oraz zawartość tego pozwolenia.

Najdalej idący postulat dotyczy regulacji „przeszukiwania wraków statków i ich pozostałości”, zawartej w ustawie o obszarach morskich RP. Powinna być ona bowiem w całości uchylona poprzez skreślenie w rozdziale 7 tej ustawy, zatytułowanym „Turystyka i sporty wodne”, przepisów art. 35a do art. 35c.

Kolejną propozycją jest przeniesienie na poziom ustawowy uregulowanej do-tychczas w zarządzeniach dyrektorów urzędów morskich procedury „płetwonurkowania na wrakach statków”. Właściwym miejscem dla poświęconych jej przepisów byłby wskazany wyżej rozdział 7 ustawy o obszarach morskich RP. Jednocześnie przepisy te powinny ustanowić zakaz wydobywania z wraków jakichkolwiek przedmiotów podczas tych płetwonurkowań.

Ostatni postulat ma na celu jednoznaczne określenie statusu prawnego zabytków wydobytych z morza, które zgodnie z definicją zawartą w Konwencji UNESCO z 2001 r. stanowią „podwodne dziedzictwo kulturowe”. Chodzi o wyłączenie ich z obrotu poprzez wprowadzenie np. do ustawy o ochronie zabytków nowego przepisu art. 35a, brzmiącego: „Zabytki wydobyte z morza nie mogą być przedmiotem obrotu”.

Bibliografia

- Adamczak W., *Mienie zatopione w morzu*, w: J. Łopuski (red.), *Prawo morskie*, t. 2, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz–Toruń 2000.
- Adamczak W., *Usuwanie wraków w świetle konwencji z 2007 roku*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2009, t. 21, s. 515-520.
- Adamczak W., *Ratownictwo morskie a wydobywanie mienia z morza w świetle konwencji londyńskiej 1989 r.*, „Prawo Morskie” 2002, t. 17, s. 79-84.
- Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, Faro, 27.10.2005, Council of Europe Treaty No. 199
- Dekret Rady Regencyjnej z dnia 31 października 1918 r. o opiece nad zabytkami sztuki i kultury, Dz. U. z 1918 r. Nr 16, poz. 36.
- Forrest C.J.S., *Defining 'underwater cultural heritage'*, „The International Journal of Nautical Archaeology” 2002, vol. 31(21), s. 3-11.
- Komunikat nr 2 Dyrektora Urzędu Morskiego w Gdyni z dnia 29 listopada 2004 r., Dz. Urz. Woj. Pomorskiego, 2005, nr 12, poz. 255.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 483.
- Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza, sporządzona dnia 10 grudnia 1982 r. w Montego Bay, Dz. U. z 2002 r. Nr 59, poz. 543, załącznik.
- Konwencja UNESCO o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego przyjęta dnia 2 listopada 2001 r. w Paryżu, Dz. U. z 2021 r., poz. 1302.
- Konwencja ramowa Rady Europy o wartości dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa, sporządzona w Faro dnia 27 października 2005 r., Dz. U. 2023 poz. 396.
- Kowalski W., *Konwencja UNESCO o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego przyjęta dnia 2 listopada 2001 r. na 31 Konferencji Generalnej UNESCO w Paryżu*, w: K. Zalaszińska (red.), *Konwencje UNESCO w dziedzinie kultury. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014.
- Kowalski W., *Nabywanie własności dzieła sztuki od nieuprawnionego*, Zakamycze, Kraków 2004.
- Kowalski W., *Prawno-autorska ochrona dziedzictwa kulturowego XX wieku*, „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego” 2017, nr 3, s. 29-44, https://doi.org/10.24358/ODK_2017_03_03

- Kowalski W., *World War II wrecks in Polish waters. Current problems of legal protection*, w: J. Henderson (red.), *IKUWA 3: Beyond Boundaries. The 3rd International Congress on Underwater Archaeology*, Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn 2012.
- Kowalski W., *Wydobywanie zabytków z morza w świetle obowiązującego prawa polskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Prawa Własności Intelektualnej” 2022, nr 2(156), s. 5-21.
- Kowalski W., *Wydobywanie zabytków z morza w świetle Konwencji UNESCO o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego z 2001 roku*, „Santander Art and Culture Law Review” 2022, nr 1(8), s. 17-40, <https://doi.org/10.4467/2450050XSNR.22.004.16394>
- Kowalski W., Pomian I., *Ochrona podwodnych obiektów archeologicznych*, w: J. Kaczmarek (red), *Prawnokarna ochrona dziedzictwa kultury*, Zakamycze, Kraków 2006.
- Matysik S., *Legal Problems of Recovery of Historical Treasures from the Sea-Bed*, w: M. Frankowska (red.), *Scientific and Technological Revolution and the Law of the Sea*, Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1972.
- Młynarczyk J., *Prawo morskie*, Arche, Gdańsk 2002.
- Nieć H. (red.), *Cultural rights and wrongs: a collection of essays in commemoration of the 50th anniversary of the Universal Declaration of Human Rights*, UNESCO, Paris 1998.
- O’Keefe P.J., *Shipwrecked Heritage: A Commentary on the UNESCO Convention on Underwater Cultural Heritage*, Institute of Art and Law, Leicester 2002.
- Obłąk A., „Rzeczy wyłączone z obrotu” (*res extra commercium*) w polskim porządku prawnym, w: J. Jezioro, K. Zagrobelny (red.), *Wybrane zagadnienia polskiego prawa prywatnego*, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, Wrocław 2019, <https://doi.org/10.34616/23.19.044>
- Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 24 sierpnia 2004 r. w sprawie uzyskiwania pozwoleń na przeszukiwanie wraków statków i ich pozostałości, Dz. U. poz. 2025.
- Rozporządzenie Ministra Sportu z dnia 17 sierpnia 2006 r. w sprawie zasad bezpieczeństwa przy uprawianiu płetwonurkowania, Dz. U. Nr 154, poz. 1103.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 grudnia 2004 r. w sprawie określenia sposobu postępowania z mieniem wydobytym z morza, Dz. U. Nr 271, poz. 2689.
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków, tekst jedn. Dz. U. z 2021 r., poz. 81.
- Symonides J., *Międzynarodowa ochrona podwodnego dziedzictwa kulturowego*, „Stosunki Międzynarodowe” 2003, t. 27, nr 1-2, s. 51-62.
- UNESCO Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage. UNESCO Records of the General Conference, 31 st. Session, Paris 15 October to 3 November 2001, vol. 1, Resolutions, UNESCO, Paris 2002.
- Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, tekst jedn. Dz. U. z 2021 r., poz. 164.
- Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach, tekst jedn. Dz. U. z 2022 r., poz. 385.
- Ustawa z dnia 21 marca 1991 r. o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej, tekst jedn. Dz. U. z 2021 r., poz. 234, 1718.

ARTYKUŁY

Wojciech Kowalski

Ustawa z dnia 18 czerwca 2001 r. Kodeks morski, tekst jedn. Dz. U. z 2018 r., poz. 2175.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tekst jedn. Dz. U. z 2022 r., poz. 840.

Ustawa z dnia 17 października 2003 r. o wykonywaniu prac podwodnych, tekst jedn. Dz. U. z 2021 r., poz. 612.

Ustawa z dnia 27 października 2020 r. o ratyfikacji Konwencji UNESCO o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego przyjętej dnia 2 listopada 2001 roku w Paryżu, Dz. U. z 2020 r., poz. 2021.

Zarządzenie porządkowe nr 26 Dyrektora Urzędu Morskiego w Gdyni z dnia 18 grudnia 2006 r., Dz. Urz. Woj. Pomorskiego nr 11, poz. 347,

Zeidler K., Trzciński M., *Wykład prawa dla archeologów*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2009.